

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทบทวนวรรณกรรม และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี (Farmers' participation in irrigation management for operation and maintenance branch no. 1, Dom Noi operation and maintenance project, Ubon Ratchathani province) เพื่อนำมาใช้สำหรับการกำหนดกรอบแนวคิด หลักการ ทฤษฎี ตัวแปรของการศึกษา รวมทั้งการกำหนดประเด็นคำถามในการสร้างเครื่องมือการรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และอภิปรายผลการศึกษา ประกอบด้วยสาระสำคัญ 6 ส่วน ดังนี้

1. สภาพทั่วไปของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย
2. ลักษณะของฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1
3. หลักการชลประทาน
4. ความหมาย ระดับ และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน
5. การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม
6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. สภาพทั่วไปของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโดมน้อย

1.1 ประวัติความเป็นมา

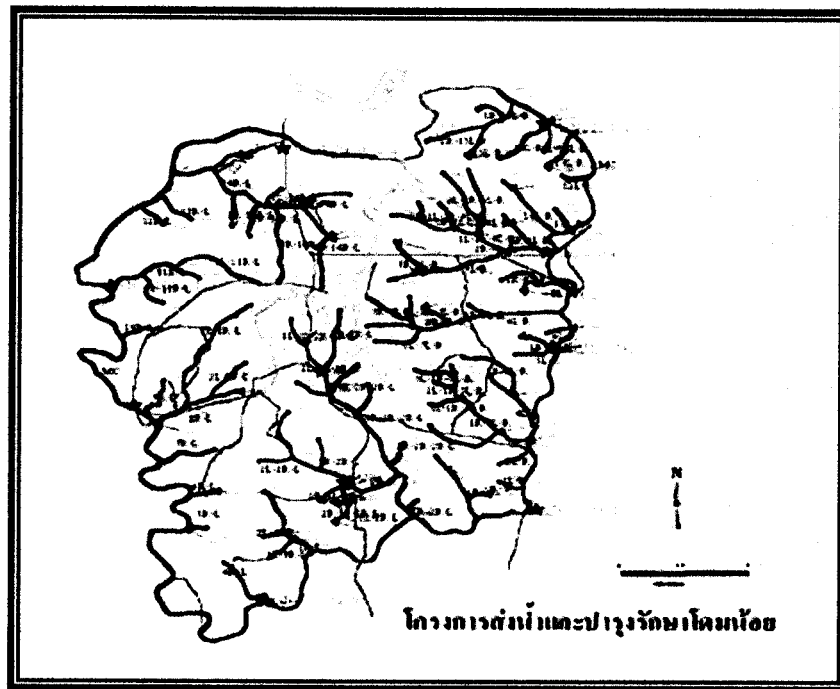
คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติให้การพลังงานแห่งชาติ ดำเนินการก่อสร้างเขื่อนสิรินธรเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2510 เป็นเขื่อนหินทิ้งปิดกั้นลำโดมน้อยบริเวณน้ำตกแซน้อย ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี ก่อนจะไหลลงสู่แม่น้ำมูลเพียง 14 กิโลเมตร เป็นโครงการเอนกประสงค์ สามารถเก็บกักน้ำได้สูงสุด 1,966 ล้านลูกบาศก์เมตร เพื่อใช้ประโยชน์ทางด้านการผลิตกระแสไฟฟ้า ป้องกันอุทกภัย และการชลประทาน

เขื่อนสิรินธรตั้งอยู่เกือบตอนปลายของลำโดมน้อย และพื้นที่เขื่อนเป็นพื้นที่แคบที่มีความลาดชันแตกต่างกันมาก สามารถทำการเพาะปลูกได้เฉพาะบางแห่งเท่านั้น แต่มีพื้นที่ที่เหมาะสมกับการชลประทาน ซึ่งคุ้มค่าการลงทุนและผลตอบแทนอยู่ทางตอนเหนือของเขื่อนด้านทิศตะวันตกของอ่างเก็บน้ำที่มีระดับพื้นที่สูงกว่าระดับเก็บกักของอ่าง ดังนั้นกรมชลประทานจึงพิจารณาเป็นโครงการสูบน้ำด้วยกระแสไฟฟ้า “โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโดมน้อย” เพื่อสูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิรินธรส่งให้แก่พื้นที่เพาะปลูกที่อยู่สองฝั่งของลำห้วยกว้าง โดยเริ่มดำเนินการก่อสร้างระบบชลประทานเมื่อปี พ.ศ. 2511 เสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2527 รวมระยะเวลา 16 ปี คิดเป็นค่าลงทุนทั้งสิ้น 672 ล้านบาท ส่งน้ำให้พื้นที่จำนวน 183,044 ไร่

1.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโดมน้อย มีห้วงานตั้งอยู่ที่บ้านโนนจันทร์ ตำบลโนนกลาง อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี สังกัดสำนักชลประทานที่ 7 (ภาพที่ 2.1) พิกัดเส้นรุ้งที่ 15 องศา 15 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 105 องศา 20 ลิปดาตะวันออก (พิกัด 48PWB 370645 ระวาง 6039 II) ห่างจากเส้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวประมาณ 27 กิโลเมตร พื้นที่ชลประทานอยู่ในเขตอำเภอพิบูลมังสาหาร และอำเภอสิรินธร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านยอดคอนสี บ้านกุดชมภู และบ้านคอนหวาย จรดอำเภอพิบูลมังสาหาร อำเภอสิรินธร และ แม่น้ำมูล
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านหนองสองห้อง บ้านโนนสวรรค์ และบ้านหนองคูณ อำเภอพิบูลมังสาหาร
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิรินธร
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านชาติฮี บ้านหินลาด อำเภอพิบูลมังสาหาร

ภาพที่ 2.1 ขอบเขตโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี

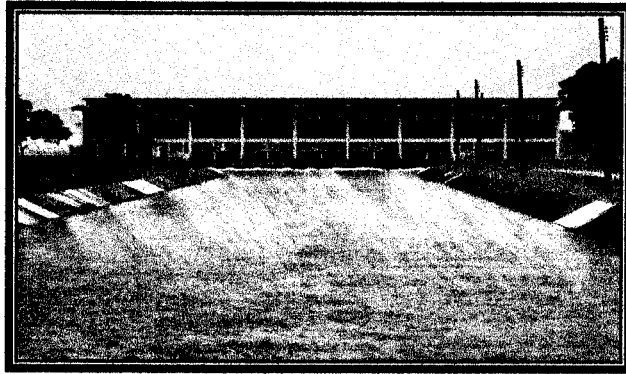
1.3 โรงสูบน้ำ

ลักษณะอาคารประกอบที่มีความสำคัญที่สุดในโครงการ ฯ ได้แก่ โรงสูบน้ำมีขนาด 8.80 x 57.60 เมตร แสดงในภาพที่ 2.2 โดยมีรายละเอียดของลักษณะที่ตั้งโรงสูบน้ำดังนี้

1.3.1 คลองชักน้ำจากอ่างเก็บน้ำสิรินธร ความยาวของคลองชักน้ำมายังหน้าโรงสูบน้ำ 860 เมตร ก้นคลองกว้าง 8.00 เมตรลาดด้านข้างคลอง 1:1.5

1.3.2 เครื่องสูบน้ำ จำนวนเครื่องสูบน้ำ 10 เครื่อง อัตราการสูบ 2.25 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ประกอบด้วยเครื่องสูบน้ำขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 36 นิ้ว ขับด้วยมอเตอร์ขนาด 350 แรงม้า จำนวน 8 เครื่อง และขนาด 400 แรงม้า จำนวน 2 เครื่อง ปริมาณน้ำผ่านสูงสุดของโครงการ ฯ โคน้อย 26.25 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที รายละเอียดลักษณะที่ตั้งของเครื่องสูบน้ำ คือ

1) ระดับน้ำสูงสุดหน้าโรงสูบ	142.200	เมตร - ร.ท.ก.
2) ระดับน้ำปกติหน้าโรงสูบ	139.70	เมตร - ร.ท.ก.
3) ระดับน้ำต่ำสุดหน้าโรงสูบ	137.200	เมตร - ร.ท.ก.
4) ระดับหัวสูบ	135.000	เมตร - ร.ท.ก.
5) ระดับน้ำในคลองส่งน้ำ	145.000	เมตร - ร.ท.ก.
6) ความสูงของน้ำที่สูบ	10.00	เมตร

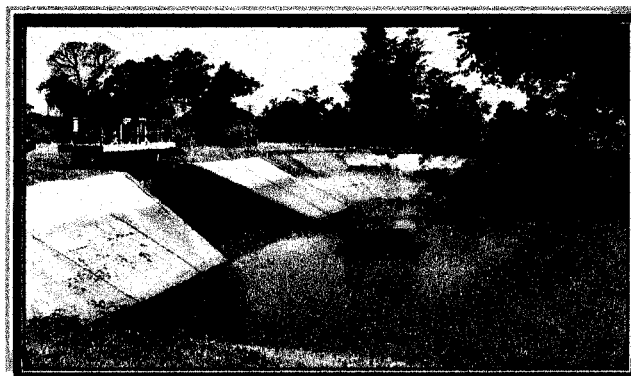
ภาพที่ 2.2 โรงสูบน้ำของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย

1.4 รายละเอียดสภาพพื้นที่ของโครงการฯ

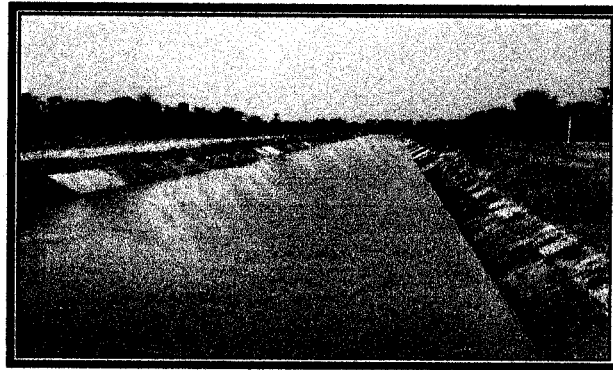
โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย พื้นที่โครงการ (project area) เท่ากับ 203,382 ไร่ โดยมีพื้นที่ชลประทาน (irrigable area) เท่ากับ 183,044 ไร่ การจำแนกประเภทดิน (land classification) แบ่งออกเป็น 11 ประเภท คือ ดินโคราช ดินอิน ดินน้ำพอง ดินสกล ดินโคราชโพธิ์พิสัย ดินร้อยเอ็ดอิน ดินร้อยเอ็ด ดินเพ็ญ ดินโพธิ์พิสัย ดินอุบล และดินร้อยเอ็ดเพ็ญ

1.5 ระบบส่งน้ำและอาคารประกอบ

1.5.1 คลองสายใหญ่ฝั่งขวา ลักษณะประตูละบายของท่อส่งน้ำปากคลองสายใหญ่ฝั่งขวา (ภาพที่ 2.3) ชนิดบานตรงแบบเลื่อน (slide gate) ขนาด 1.65 x 1.65 เมตร จำนวน 2 แถว ระบายน้ำผ่านอาคารได้ 9.435 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที เป็นอาคารประเภทท่อลอดถนน พื้นที่โครงการฯ ฝั่งขวา 66,275 ไร่ ความยาวคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งขวา 25.000 กม. (ภาพที่ 2.4) และความยาวคลองส่งน้ำสายย่อยฝั่งขวา 37 สาย รวมยาว 114.950 กิโลเมตร

ภาพที่ 2.3 ประตูละบายของท่อส่งน้ำปากคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งขวา

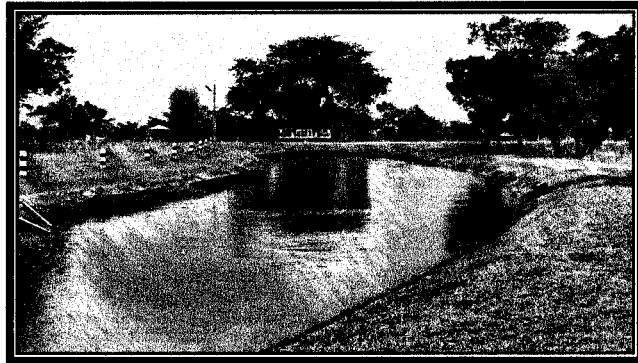

ภาพที่ 2.4 คลองส่งน้ำสายใหญ่ขวา

1.5.2 คลองสายใหญ่ฝั่งซ้าย ลักษณะประตูละบายของท่อส่งน้ำปากคลองสายใหญ่ฝั่งซ้าย (ภาพที่ 2.5) ชนิดบานตรงแบบเลื่อน (slide gate) ขนาด 2.00×2.00 เมตร จำนวน 2 แถว ระบายน้ำผ่านอาคารได้ 16.815 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที เป็นอาคารประเภทท่อลอดถนน พื้นที่โครงการ ๔ ฝั่งซ้าย 137,107 ไร่ ความยาวคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งซ้ายยาว 65.600 กิโลเมตร (ภาพที่ 2.6) และความยาวคลองส่งน้ำสายซอยฝั่งซ้าย 41 สาย รวมยาว 168.631 กิโลเมตร

ภาพที่ 2.5 ประตูระบายของท่อส่งน้ำปากคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งซ้าย

ภาพที่ 2.6 คลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งซ้าย

1.5.3 การบริหารงานด้านส่งน้ำและบำรุงรักษา แบ่งขอบเขตออกเป็น 4 ฝ่าย คือ

1) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 พื้นที่ทั้งหมด 37,545 ไร่ พื้นที่

ชลประทาน 33,790 ไร่ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 119 กลุ่ม จำนวนสมาชิกผู้ใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 851 ราย

2) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2 พื้นที่ทั้งหมด 73,639 ไร่ พื้นที่

ชลประทาน 66,275 ไร่ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 317 กลุ่ม จำนวนสมาชิกผู้ใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 2,949 ราย

3) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 3 พื้นที่ทั้งหมด 44,092 ไร่ พื้นที่

ชลประทาน 39,683 ไร่ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 137 กลุ่ม จำนวนสมาชิกผู้ใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 1,828 ราย

4) ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 4 พื้นที่ทั้งหมด 48,106 ไร่ พื้นที่

ชลประทาน 43,296 ไร่ กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 127 กลุ่ม จำนวนสมาชิกผู้ใช้น้ำรวมทั้งสิ้น 1,153 ราย

1.6 การดำเนินงานด้านการส่งน้ำ

1.6.1 การส่งน้ำฤดูแล้ง โครงการ ฯ จะส่งน้ำช่วยเหลือการปลูกพืชในฤดูแล้ง

เป็นหลัก โดยเริ่มประมาณเดือนธันวาคม และสิ้นสุดประมาณกลางเดือนเมษายนของทุกปี

1.6.2 การส่งน้ำฤดูฝน โครงการ ฯ จะดำเนินการส่งน้ำช่วยเหลือการปลูกพืช

ต่อเมื่อเกิดสภาวะฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานานจนอาจทำให้เกิดความเสียหายแก่พื้นที่เพาะปลูก

1.7 การดำเนินงานด้านการจัดตั้งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน

การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมนั้น เกษตรกรจะต้องมีส่วนร่วมในด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษาในระดับผู้ส่งน้ำ และระดับคลองส่งน้ำ โดยผ่านองค์กร

ผู้ใช้น้ำชลประทานประเภทต่าง ๆ ซึ่งเริ่มจากกลุ่มพื้นฐานระดับคูน้ำ / ท่อ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะมีการจัดตั้งกลุ่มพื้นฐานระดับคูส่งน้ำ / ท่อก่อนที่จะให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในระดับคลองแยกซอย คลองซอย และคลองสายใหญ่ ซึ่งจะพัฒนาเป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทานหรือสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน หรือสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทานต่อไป โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาไดมน้อยได้ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน และกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน สำหรับรายละเอียดข้อมูลองค์กรผู้ใช้น้ำได้แสดงไว้ในตารางที่ 2.1

ตารางที่ 2.1 รายละเอียดกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน และกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

รายการ	กลุ่มผู้ใช้น้ำ			กลุ่มบริหาร				ผลรวม	พื้นที่ องค์กร ทั้งสิ้น
	ชลประทานพื้นฐาน			การใช้น้ำชลประทาน					
	จำนวน	พื้นที่	สมาชิก	จำนวน	พื้นที่	สมาชิก	พื้นที่	กลุ่ม	
									พื้นฐาน
	(กลุ่ม)	(ไร่)	(ราย)	(กลุ่ม)	(กลุ่ม)	(ไร่)	(ราย)	(กลุ่ม)	(ไร่)
ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1	76	21,214	851	2	43	12,557	403	119	33,790
ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 2	286	59,090	2,717	1	31	7,185	264	317	66,275
ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 3	105	31,030	1,464	2	32	8,652	423	137	39,683
ฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 4	82	29,902	869	2	45	13,394	284	127	43,296
รวม	549	141,236	5,901	7	151	41,808	1,374	700	183,044

หมายเหตุ : ฝ่ายจัดสรรน้ำและปรับปรุงระบบชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาไดมน้อย
พ.ศ. 2550

2. ลักษณะของฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1

2.1 ข้อมูลทั่วไป

2.1.1 ที่ตั้งฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาไดมน้อย

สังกัดสำนักชลประทานที่ 7 ก่อสร้างเสร็จปี พ.ศ. 2527 ที่ตั้งห้วงงานเลขที่ 192 หมู่ที่ 5 ตำบล

โนนกลาง อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี รหัสไปรษณีย์ 34110

2.1.2 อัตรากำลัง ข้ำราชการ 1 ราย และลูกจ้างประจำ 47 ราย

2.1.3 พื้นที่ของฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 พื้นที่ทั้งหมด 37,548 ไร่ พื้นที่ชลประทาน 33,790 ไร่ แบ่งความรับผิดชอบเป็น 5 โซน คือ โซนที่ 1 พื้นที่ชลประทาน 5,271 ไร่ โซนที่ 2 พื้นที่ชลประทาน 5,415 ไร่ โซนที่ 3 พื้นที่ชลประทาน 5,947 ไร่ โซนที่ 4 พื้นที่ชลประทาน 8,703 ไร่ และโซนที่ 5 พื้นที่ชลประทาน 8,455 ไร่

2.1.4 แหล่งน้ำของฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 จากคลองส่งน้ำสายใหญ่ฝั่งซ้าย ช่วงกิโลเมตรที่ 0 + 000 ถึงกิโลเมตรที่ 6 + 777 ปริมาณน้ำผ่านสูงสุดของฝายส่งน้ำฯ ที่ 1 เท่ากับ 16.815 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที

2.1.5 คลองส่งน้ำของฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 คลองส่งน้ำชลประทานมีจำนวน 17 สาย รวมความยาว 46.587 กิโลเมตร มีกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 119 กลุ่ม สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน 851 ราย

2.1.6 ระบบแปลงนาของฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 คูส่งน้ำคาคอนกรีต 43 สาย รวมความยาว 40.045 กิโลเมตร

2.1.7 อาคารชลประทาน จำนวน 249 แห่ง แสดงไว้ในตารางที่ 2.2

ตารางที่ 2.2 อาคารชลประทานในเขตฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1

ที่	อาคารชลประทาน	จำนวน(แห่ง)
1	ท่อส่งน้ำเข้านา	123
2	สะพานคอนกรีตเสริมเหล็ก	16
3	ท่อระบายน้ำป่า	27
4	ท่อระบายปากคลอง	16
5	ท่อระบายปลายคลอง	9
6	อาคารอัดน้ำกลางคลอง	15
7	อาคารน้ำตกอัดน้ำ	30
8	อาคารท่อดูดถนน	8
9	อาคารทิ้งน้ำข้างคลอง	5
รวม		249

หมายเหตุ : ฝายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย

2.2 ข้อมูลด้านส่งน้ำ

2.2.1 จำนวนสถานีวัดน้ำฝน สถานีวัดน้ำฝน 2 แห่ง ปริมาณฝนเฉลี่ย 1,441.50 มิลลิเมตรต่อปี

2.2.2 ปริมาณน้ำที่ใช้ในการปลูกพืชฤดูแล้ง ประมาณ 28 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อปี

2.2.3 ประสิทธิภาพของโครงการในฤดูแล้ง มีค่าประมาณ 60.73 %

2.2.4 ข้อมูลด้านองค์กรผู้ใช้น้ำ จำนวนองค์กรผู้ใช้น้ำ ๗ ในปัจจุบัน

1) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน 2 กลุ่ม พื้นที่ 12,580 ไร่

2) กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน 119 กลุ่ม พื้นที่ 33,790 ไร่

2.2.5 โครงสร้างการบริหารองค์กรผู้ใช้น้ำ ๗ ในปัจจุบันมี 3 ส่วนหลัก ดังนี้

1) การบริหารการส่งน้ำและบำรุงรักษา มีกิจกรรม คือ

(1) สำรวจความต้องการปลูกพืชจากสมาชิกส่งให้เจ้าหน้าที่ชลประทาน

(2) ประชุมใหญ่สมาชิกชี้แจงแผนการส่งน้ำประจำฤดู และผลการ

ดำเนินกิจกรรมร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน องค์กรบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

(3) ประชุมสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อจัดรอบเวรการรับน้ำภายในคูส่งน้ำ

(4) สมาชิกร่วมทำการบำรุงรักษาคูส่งน้ำให้สามารถส่งน้ำได้

2) การบริหารองค์กรผู้ใช้น้ำ มีกิจกรรม คือ

(1) สำรวจ จัดทำ แก้ไขบัญชีรายชื่อสมาชิกและแผนที่แปลงกรรมสิทธิ์

(2) เลือกตั้งหัวหน้าคูส่งน้ำ หัวหน้าคลอง / เขต และคณะกรรมการตาม

วาระ ตลอดจนจัดทำสัญญากลุ่มผู้ใช้น้ำ

(3) ประเมินผลงานขององค์กรประจำฤดูการส่งน้ำและประจำปี

(4) ประชาสัมพันธ์ข่าวสาร บัญชีรายรับ - จ่าย และผลงานให้สมาชิก

ทราบ

3) การบริหารด้านอื่น ๆ มีกิจกรรม คือ

(1) ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพเกษตรกรรม ดำเนินการให้สมาชิกขายผลผลิตได้ในราคาที่เหมาะสม ตลอดจนดูแลรักษาสถาปัตยกรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้เกิดมลพิษ

(2) จัดให้มีกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความสามัคคีภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ

(3) จัดทำกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์

3. หลักการชลประทาน

3.1 ความหมาย และความจำเป็นต้องการชลประทาน

วิทยา ศีรนนานนท์ (2527 : 180) ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับ การชลประทาน หมายถึง กิจกรรมที่กรมชลประทานจัดทำขึ้น เพื่อได้มาซึ่งน้ำหรือเพื่อเก็บกัก รักษา ควบคุม การส่งน้ำ ระบายน้ำ หรือแบ่งน้ำเพื่อเกษตรกรรม การพลังงานหรือสาธารณูปโภค การป้องกันความเสียหาย อันเกิดจากน้ำ รวมถึงการคมนาคมทางน้ำ ซึ่งอยู่ในเขตชลประทานด้วย ในเรื่องนี้ มนตรี คำชู (2527 : 1 - 2) ได้กล่าวถึงความจำเป็นต้องการชลประทานไว้ว่า ถ้าหากไม่มีการชลประทานแล้ว ชาวไร่ ชาวนา จะไม่สามารถปลูกพืชนอกฤดูฝนได้ และการชลประทานยังสามารถเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นด้วย และช่วยในด้านอื่น ๆ เช่น เป็นหลักประกันได้ว่าพืชจะมีน้ำพอเพียงกับความต้องการ การชลประทานช่วยเพิ่มจำนวนต้นพืชต่อไร่ได้มากขึ้น การชลประทานช่วยให้การใช้น้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถปลูกพืชชนิดใหม่ที่ได้รับการปรับปรุง เพื่อให้คุณภาพของผลผลิตดีขึ้น ทำให้สามารถปลูกพืชให้ผลกำไรตอบแทนสูง ทำให้พื้นที่เพาะปลูก เช่น การตกกล้า การปักดำ และการเก็บเกี่ยวให้เสร็จตามแผนการผลิตและความต้องการของตลาด สามารถปลูกพืชหมุนเวียนกัน ได้ทุกฤดูกาลหรือตลอดทั้งปี และขยายพื้นที่เพาะปลูกให้ได้ประโยชน์มากขึ้น ช่วยควบคุมป้องกัน วัชพืชขึ้นในนาข้าว และช่วยล้างความเค็มของดินอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ วิบูลย์ บุญยธรโรกุล (2526 : 1) ให้ความหมายของการชลประทานแบ่งออก 2 นัยด้วยกันคือ

1) ตามที่กรมชลประทานได้ให้คำจำกัดความไว้ในพระราชบัญญัติการชลประทานราษฎร์ พุทธศักราช 2482 และพระราชบัญญัติการชลประทานหลวง พุทธศักราช 2485 คำว่าการชลประทานในพระราชบัญญัติสองฉบับนี้ หมายถึงกิจการที่ได้จัดทำขึ้น เพื่อส่งน้ำ จากทางน้ำหรือแหล่งน้ำใด ๆ ไปใช้ในการเพาะปลูก และหมายถึงการป้องกันการเสียหายแก่การเพาะปลูกอันเกี่ยวกับน้ำ รวมถึงการคมนาคมทางน้ำซึ่งอยู่ในเขตการชลประทานนั้นด้วย

2) ตามความหมายที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า *Irrigation* ซึ่งหมายถึงการให้น้ำพืช โดยการบรรจุลงในช่องว่างระหว่างเมล็ดดิน เพื่อให้ดินนั้นมีความชุ่มชื้นพอเหมาะกับการเจริญเติบโตของพืช แต่โดยความหมายอย่างกว้าง คำว่าการชลประทาน (*Irrigation*) หมายถึงรวมถึงการเก็บกัก การทด การส่งและให้น้ำ เพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่าง รวมกันดังต่อไปนี้ คือ

- (1) เพื่อให้ดินนั้นมีความชุ่มชื้นพอเหมาะกับการเจริญเติบโตของพืช
- (2) เพื่อเป็นหลักประกันว่า พืชจะไม่ขาดน้ำตลอดฤดูการเพาะปลูก

(3) เพื่อให้ดิน และบรรยากาศรอบ ๆ ต้นพืชเย็นลงในขณะที่อากาศร้อนจัด ส่วนในกรณีที่อากาศหนาวจัด การชลประทานจะช่วยป้องกันมิให้พืชเสียหายจากการแข็งตัวใน ขณะที่อุณหภูมิของบรรยากาศต่ำกว่าจุดเยือกแข็ง

(4) เพื่อการชะล้างหรือละลายเกลือในดินในเขตรากพืช

(5) เพื่อให้ดินอ่อนนุ่มสะดวกต่อการเตรียมดินและรากสามารถขยายตัวได้ดี

(6) เพื่อให้สามารถปลูกพืชได้หลายครั้งต่อปี

จากความหมายและความจำเป็นต้องมีการชลประทานดังกล่าว พอสรุปได้ว่า การชลประทาน คือ กิจกรรมที่หน่วยงานหรือบุคคลจัดทำขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำ มีการควบคุม เก็บกัก ส่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม การระบายน้ำ และการป้องกันความเสียหายอันเกิดจากน้ำให้กับผู้ใช้น้ำทุกประเภท อย่างทั่วถึง เป็นธรรม และยั่งยืน และถ้าหากไม่มีการชลประทานแล้ว เกษตรกรจะไม่สามารถปลูกพืชหมุนเวียนกันได้ทุกฤดูกาลหรือตลอดทั้งปี สามารถปลูกพืชชนิดใหม่ที่ได้รับ การปรับปรุง ช่วยเพิ่มจำนวนต้นพืชต่อไร่ พร้อมทั้งขยายพื้นที่เพาะปลูกให้ได้ประโยชน์มากขึ้น เป็นหลักประกันได้ว่าพืชจะมีน้ำพอเพียงกับความต้องการ ทำให้การเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จตาม แผนการผลิตและความต้องการของตลาด ส่งผลถึงการปลูกพืชได้ผลตอบแทนเพิ่มขึ้น เพื่อให้งาน พัฒนาด้านการชลประทาน และการบริหารการใช้น้ำเกิดประโยชน์สูงสุด

3.2 ความหมายของการจัดการน้ำ และการใช้น้ำชลประทาน

การจัดการน้ำชลประทาน หมายถึงการบริหารทรัพยากรน้ำชลประทานที่มีให้เกิด ประโยชน์สูงสุดตามเป้าหมายที่ได้ศึกษาและกำหนดไว้ และทำให้การบริหาร โครงการนั้นเป็นไป อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการน้ำในโครงการ ฯ แบ่งได้ตามลักษณะการจัดการได้ 3 ระดับ คือ

3.2.1 การจัดการแหล่งน้ำของโครงการ ได้แก่ ปริมาณน้ำต้นทุนของโครงการที่มี เช่น เขื่อนเก็บกักน้ำ หรืออ่างเก็บน้ำ หรือน้ำใต้ดิน ซึ่งต้องมีการควบคุมการใช้ โดยการเปิดหรือ เก็บรักษา และปิดตามวัตถุประสงค์ของการจัดการโครงการ

3.2.2 การจัดการน้ำในระบบส่งน้ำโครงการ ได้แก่ การส่งน้ำเข้าไปในระบบ ชลประทานตามจำนวนและเวลาที่ได้กำหนดไว้ในคลองสายใหญ่ และสายซอย เป็นต้น

3.2.3 การจัดการน้ำในระบบส่งน้ำในไร่นา ได้แก่ การส่งน้ำในคูน้ำ หรือระบบ ส่งน้ำในไร่นาให้มีปริมาณน้ำที่พอเพียงและแพร่กระจายไปสู่แปลงเพาะปลูกโดยทั่วถึง

การจัดการน้ำในโครงการทั้ง 3 ระดับ มีความสัมพันธ์กันอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็น ระบบต่อเนื่องกันและจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกันตลอดเวลา มิฉะนั้นจะเกิดปัญหาในการ บริหารงานส่งน้ำและบำรุงรักษาในโครงการนั้นได้ ส่วนหน้าที่และความรับผิดชอบแบ่งได้ คือ การจัดการงานส่งน้ำและบำรุงรักษาระดับแหล่งน้ำและระบบส่งน้ำโครงการ เจ้าหน้าที่โครงการ

เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบทั้งการบริหารและงบประมาณ ในระดับไร่นาซึ่งจะเป็นระบบที่ไม่มีความยุ่งยากซับซ้อนไม่ต้องการเทคนิคสูง เกษตรกรผู้ใช้น้ำสามารถปฏิบัติได้จึงให้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของเกษตรกรผู้ใช้น้ำทั้งการส่งน้ำและบำรุงรักษา (เมธา 2546 : 90)

การใช้น้ำชลประทาน หมายถึง การที่สมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานนำน้ำไปใช้ประกอบกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้บริโภค ใช้อาบ ใช้ซักผ้า ใช้เลี้ยงสัตว์ ใช้เพื่อการปลูกพืช ทำนา หรือใช้เพื่อการอื่น ๆ ซึ่งการใช้น้ำแต่ละประเภทขึ้นอยู่กับความต้องการและวิธีการใช้น้ำ จะใช้อย่างไรให้มีประสิทธิภาพ ถูกวิธีและประหยัด การใช้น้ำชลประทานจะมีคลองส่งน้ำ คูส่งน้ำ อาคารชลประทานที่โครงการชลประทานจัดสร้างขึ้นมา เพื่อสะดวกต่อการให้สมาชิก ๆ นำน้ำไปใช้ในการเกษตร ทำไร่ ทำนาปลูกข้าวในเขตชลประทาน ซึ่งการบริหารการใช้น้ำชลประทาน ได้แบ่งออกเป็น 5 ด้าน คือ ด้านการบริหารการใช้น้ำชลประทาน ด้านการใช้น้ำชลประทานในคูส่งน้ำ ด้านการบำรุงรักษาระบบชลประทาน ด้านการมีส่วนร่วมการใช้น้ำ และด้านความรู้และแหล่งความรู้เกี่ยวกับการใช้น้ำชลประทาน (กรมชลประทาน 2544 : 5 - 8)

3.3 หลักการจัดการน้ำชลประทาน

ความสำเร็จของกรมชลประทานในการพัฒนาแหล่งน้ำด้วยการก่อสร้างโครงการชลประทานขนาดใหญ่และขนาดกลางนั้น คือ การบริหารจัดการน้ำเพื่อตอบสนองความต้องการใช้น้ำเพื่อการเกษตร การอุปโภคบริโภค การอุตสาหกรรม การคมนาคม การบรรเทาอุทกภัย การรักษาคุณภาพน้ำอย่างเหมาะสมทั้งในช่วงฤดูฝนและแล้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของการชลประทาน ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของการจัดการน้ำในโครงการชลประทานประกอบด้วย แหล่งน้ำต้นทุน ระบบชลประทานที่ดี และความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างเกษตรกรผู้ใช้น้ำกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน สิ่งที่จะต้องศึกษาและพิจารณาในการจัดการน้ำระดับโครงการสำหรับวัตถุประสงค์เพื่อการชลประทาน คือ (1) รูปแบบการปลูกพืชของเกษตรกร (2) การใช้น้ำของพืช (3) น้ำต้นทุน (4) จิตความสามารถของระบบส่งน้ำและสภาพในปัจจุบัน (5) ประสิทธิภาพในการส่งน้ำและใช้น้ำ (6) กลุ่มเกษตรกร (7) การวางแผนการส่งน้ำ (8) การจัดส่งน้ำ และ (9) การซ่อมแซมและบำรุงรักษา

หลักการจัดการไปทั่วสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการน้ำได้โดยการปรับให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลักของการจัดการน้ำ ซึ่งมุ่งเน้นที่จะกระจายน้ำอย่างทั่วถึงยุติธรรม เป็นที่เชื่อถือได้ เสียค่าใช้จ่ายต่ำ เกิดปัญหาน้อย และการใช้น้ำมีประสิทธิภาพสูง หลักการจัดการน้ำควรประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ การวางแผนการส่งน้ำหรือวางแผนการจัดสรรน้ำ การควบคุมการส่งน้ำ และการติดตามประเมินผลการส่งน้ำจริงในสนาม

3.4 บทบาทหน้าที่ขององค์กรในการจัดการชลประทาน

ไกรสร วีระโสภณ และคนอื่น ๆ (2544 : 110 - 113) กล่าวว่า โครงการส่งน้ำ และบำรุงรักษามีหน้าที่รับผิดชอบงานด้านการวางแผน ควบคุม ดูแล และดำเนินการส่งน้ำและบำรุงรักษาในเขตพื้นที่โครงการ มีอาคารชลประทานขนาดใหญ่ อาคารชลประทานขนาดกลาง อาคารชลประทานขนาดเล็ก คลองส่งน้ำ คลองระบายน้ำ การควบคุมการจัดสรรน้ำ การปรับปรุงซ่อมแซมระบบการส่งน้ำและระบายน้ำให้สามารถส่งน้ำแก่พื้นที่เพาะปลูกในเขตโครงการได้อย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ รวมทั้งรวบรวมสถิติข้อมูลเกี่ยวกับน้ำท่า น้ำฝน คุณภาพของน้ำ ลักษณะดินและการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ควบคุมและบริหารทั่วไป ด้านธุรการ ด้านการเงิน ด้านพัสดุ ให้คำปรึกษาและร่วมมือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการวางแผนการส่งน้ำให้พื้นที่เพาะปลูก แก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำ ให้คำแนะนำและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการส่งน้ำ การซ่อมบำรุงรักษาอาคารชลประทานอย่างถูกวิธี รวมทั้งงานบริหารองค์กรกลุ่มผู้ใช้น้ำด้วย

กรมชลประทานได้กำหนดหน้าที่ผู้รับผิดชอบและบทบาทของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ส่งน้ำของโครงการชลประทาน เพื่อทำหน้าที่ปฏิบัติการส่งน้ำและบำรุงรักษาระบบชลประทานในส่วนรับผิดชอบที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสมาชิกผู้ใช้น้ำ การจัดการน้ำชลประทานจะเน้นเกษตรกรรมมีส่วนร่วมเป็นหลัก เพื่อจุดประสงค์ให้เกิดความยั่งยืนในงานชลประทาน โดยกรมชลประทานและองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานจะมีบทบาทหน้าที่ดังนี้

3.4.1 กรมชลประทาน ในพื้นที่ส่งน้ำของโครงการชลประทานจะมีเจ้าหน้าที่ชลประทาน ทำหน้าที่ปฏิบัติการส่งน้ำและบำรุงรักษาระบบชลประทานในส่วนที่กรมชลประทานรับผิดชอบที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเกษตรกร คือ

- 1) ผู้อำนวยการโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษา หรือผู้อำนวยการโครงการชลประทาน (ผอ.คบ. หรือ ผอ.คป.) ในจังหวัด เป็นหัวหน้าโครงการ ฯ
- 2) หัวหน้าฝ่ายวิศวกรรม (ฟวศ.คบ. หรือ ฟวศ.คป.)
- 3) หัวหน้าฝ่ายจัดสรรน้ำและปรับปรุงระบบชลประทาน (ผจน.คบ. หรือ ผจน.คป.)
- 4) หัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษา (ฝสบ.คบ. หรือ ฝสบ.คป.)
- 5) พนักงานส่งน้ำ
- 6) พนักงานรักษาคลอง
- 7) ผู้รักษาอาคารชลประทาน

โดยโครงการชลประทานมีบทบาทหน้าที่ดังนี้

- 1) จัดหาแหล่งน้ำ ก่อสร้างคลองส่งน้ำ คลองระบายน้ำ และอาคารชลประทานต่าง ๆ
- 2) จัดการน้ำจากแหล่งน้ำ ควบคุมการส่งน้ำในคลองสายใหญ่และคลองซอย
- 3) ดูแลบำรุงรักษาแหล่งน้ำ คลองส่งน้ำสายใหญ่ คลองระบาย อาคารชลประทานในคลองสายใหญ่ และในคลองซอย
- 4) เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำแก่ผู้ใช้น้ำชลประทาน ด้านการใช้น้ำและการดูแลบำรุงรักษาระบบชลประทาน

3.4.2 **องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน** กรมชลประทาน (2548 : 43 - 46) ได้ให้นิยามขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน หมายถึง กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน และสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน ที่เกิดขึ้นจากการที่เกษตรกรผู้ใช้น้ำในเขตรับน้ำชลประทานได้รวมตัวกันจัดตั้งขึ้นเป็นองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการจัดการน้ำและบำรุงรักษาระบบชลประทาน องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานแบ่งตามสถานภาพด้านกฎหมายออกเป็น 2 ประเภท คือ

1) **ประเภทไม่นิติบุคคล** ได้แก่

(1) **กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) (Water Users Group: WUG)** มีขอบเขตพื้นที่องค์กรผู้ใช้น้ำ ๑ ครอบครัวพื้นที่แล่งส่งน้ำ 1 แแล่ง หรือคูน้ำ 1 สาย โครงสร้างองค์กร ๑ ประกอบด้วยหัวหน้ากลุ่ม 1 คน (อาจมีผู้ช่วยตามความจำเป็น) และสมาชิกผู้ใช้น้ำพื้นที่หนึ่งกลุ่มผู้ใช้น้ำ ๑ ไม่ควรมากเกิน 1,000 ไร่

(2) **กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน (Integrated Water Users Group: IWUG)** มีขอบเขตพื้นที่องค์กรผู้ใช้น้ำ ๑ ครอบครัวพื้นที่คลองส่งน้ำสายใหญ่หรือคลองซอยหรือคลองแยกซอยหรือโซนส่งน้ำ 1 โซน หรืออาจครอบคลุมพื้นที่ทั้งโครงการชลประทานแต่มากที่สุดไม่ควรเกิน 20,000 ไร่ ต่อหนึ่งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน โครงสร้างกลุ่มบริหารผู้ใช้น้ำชลประทาน ประกอบด้วยกลุ่มพื้นฐานหลายกลุ่มที่ใช้น้ำจากแหล่งน้ำหรือคลองสายเดียวกัน มีการบริหารในรูปแบบกรรมการที่เลือกมาจากสมาชิกผู้ใช้น้ำ เพื่อจัดการน้ำจากแหล่งน้ำหรือคลองส่งน้ำสายใหญ่หรือคลองซอยหรือคลองแยกซอย หรือโซนส่งน้ำรวมทั้งในระดับคูน้ำ

2) **ประเภทเป็นนิติบุคคล** ได้แก่

(1) **กลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน (Farmer Group : FG)** จัดทะเบียนจัดตั้งเป็นกลุ่มเกษตรกรไว้กับนายทะเบียนกลุ่มเกษตรกรประจำจังหวัดในท้องที่ที่จะจัดตั้งตามแบบที่นายทะเบียนสหกรณ์กำหนด โดยอาศัยพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยกลุ่มเกษตรกร พ.ศ. 2547 มี

วัตถุประสงค์หลักเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน ประมง และเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ซึ่งในการดำเนินการผลิต การค้า การบริการ และการดำเนินธุรกิจอื่น ๆ นั้น สามารถนำเงินกำไรสุทธิประจำปีที่เหลือจากการกันไว้เป็นทุนสำรองมา แบ่งเป็นเงินปันผลตามหุ้นที่ชำระแล้ว หรือเป็นเงินเฉลี่ยคืนให้แก่สมาชิกตามส่วนธุรกิจที่สมาชิก ได้ทำไว้กับกลุ่มเกษตรกรในระหว่างปี หรือเป็นเงินโบนัสแก่กรรมการ ผู้ตรวจสอบกิจการ และ เจ้าหน้าที่ของกลุ่มเกษตรกรตามที่กำหนดในข้อบังคับ ฯลฯ

(2) สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน (Water Users Association: WUA)

จดทะเบียนจัดตั้งที่สมาคมผู้ใช้น้ำชลประทานไว้กับกระทรวงมหาดไทย ภายใต้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. 2535 บรรพ 1 ลักษณะ 2 หมวด 2 ส่วนที่ 2 ว่าด้วย “สมาคม” มาตรา 78 - 109 มีขอบเขตพื้นที่และโครงสร้างการบริหารองค์กร ฯ เช่นเดียวกับกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อกระทำการใด ๆ อันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกัน (ซึ่งอาจจะเน้นการจัดการน้ำชลประทานเป็นสำคัญ) โดยมีใช้การหาผลกำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน

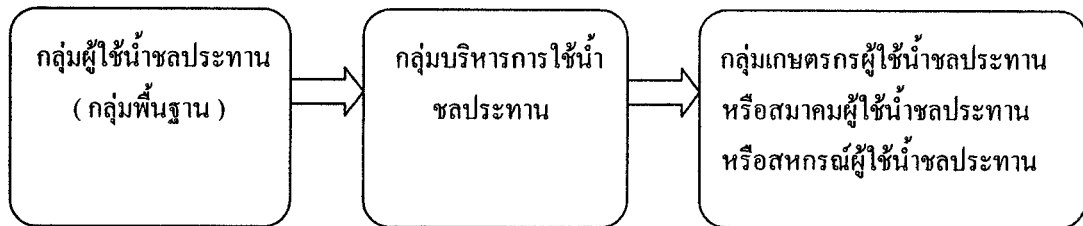
(3) สหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน (Water Users Co-operative : WUC)

จดทะเบียนจัดตั้งเป็นสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทานไว้กับกรมส่งเสริมสหกรณ์ โดยอาศัยพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2542 มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการจัดการน้ำชลประทาน การดำเนินธุรกิจสามารถนำผลกำไรแบ่งปันกันได้ ขอบเขตพื้นที่รับผิดชอบของสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน ครอบคลุมเช่นเดียวกับกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน และมีโครงสร้างการบริหารองค์กร ฯ ในเรื่องการบริหารจัดการน้ำเช่นเดียวกับกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานเป็นองค์กรของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ ฯ มีคณะกรรมการที่เลือกตั้งมาจากผู้ใช้น้ำ มีระเบียบข้อบังคับขององค์กร ขอบเขตพื้นที่ดูแลจะใช้ระบบส่งน้ำเป็นหลัก สมาชิกขององค์กรคือผู้ใช้น้ำจากระบบชลประทานสายเดียวกัน องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานมีบทบาทดังนี้

- 1) เป็นศูนย์รวมของเกษตรกรผู้ใช้น้ำในการประสานงานระหว่างผู้ใช้น้ำ องค์กรปกครองท้องถิ่น กรมชลประทาน และส่วนราชการอื่นๆ
- 2) ดำเนินการเพื่อให้สมาชิกผู้ใช้น้ำปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับขององค์กรฯ
- 3) ดำเนินการควบคุมการส่งน้ำในคูน้ำ เพื่อให้มีการแบ่งปันน้ำแก่ผู้ใช้น้ำด้วยความเป็นธรรม
- 4) ดำเนินการเพื่อให้สมาชิก ฯ ดูแลบำรุงรักษาอาคารชลประทานในอุ้งส่งน้ำ
- 5) ดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาอันเกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

3.4.3 ลำดับการพัฒนาองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน การพัฒนาองค์กรผู้ใช้น้ำควรมีลำดับขั้นตอนดังแสดงไว้ในภาพที่ 2.7 แต่บางครั้งอาจเริ่มต้นตั้งเป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานก็ได้ เช่น ในกรณีของโครงการชลประทานขนาดเล็ก อย่างไรก็ตามองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานควรเริ่มต้นจากไม่เป็นนิติบุคคลก่อน

ภาพที่ 2.7 ลำดับการพัฒนาองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน

3.5 แนวทางการบริหารการใช้น้ำชลประทานขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน

กรมชลประทานมีเทคนิคแนวทางการบริหารการใช้น้ำชลประทาน เป็นแนวในการนำไปปฏิบัติ เช่น การจัดทำแผนงาน การจัดทำกฎระเบียบ การติดต่อประสานงาน และด้านการบริหารการใช้น้ำให้ถูกวิธี โดยมีวิธีปฏิบัติดังนี้

3.5.1 ก่อนถึงฤดูการส่งน้ำ หัวหน้าคูส่งน้ำหรือหัวหน้ากลุ่ม ๆ จะประชุมผู้ใช้น้ำเพื่อวางแผนการปลูกพืชที่ต้องใช้น้ำให้เหมาะสมกับปริมาณน้ำต้นทุนที่มีอยู่ กำหนดจำนวนพื้นที่ปลูกพืชแต่ละชนิด รวบรวมความต้องการใช้น้ำต่อคณะกรรมการขององค์กรผู้ใช้น้ำและเจ้าหน้าที่ชลประทาน เมื่อเจ้าหน้าที่ชลประทานและคณะกรรมการรับทราบและวางแผนการส่งน้ำให้แล้ว หัวหน้าคูส่งน้ำทุกสายจะต้องนัดประชุมสมาชิกผู้ใช้น้ำ เพื่อทำความเข้าใจการแบ่งปันน้ำและการดูแลบำรุงรักษาคุน้ำ ถ้าพื้นที่ทำการเกษตรเป็นที่นา ผู้ใช้น้ำต้องจัดทำคันนาและแบ่งแปลงย่อยเพื่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ในแปลงเพาะปลูกด้วย

3.5.2 ระหว่างฤดูการส่งน้ำ สมาชิกผู้ใช้น้ำต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและกติกาการใช้น้ำตามรอบเวรที่ตกลงกันไว้ หัวหน้าคูส่งน้ำต้องพบกับพนักงานส่งน้ำทุกสัปดาห์ เพื่อรายงานสภาพน้ำ ความก้าวหน้าการปลูกพืชก่อนหยุดส่งน้ำประจำฤดู และต้องสำรวจพื้นที่รับผิดชอบเพื่อนำข้อมูลไปร่วมประชุมกับเจ้าหน้าที่ชลประทาน เพื่อกำหนดวันหยุดส่งน้ำ เมื่อทราบวันแล้วต้องแจ้งสมาชิกผู้ใช้น้ำให้ทราบทั่วกัน

3.5.3 สิ้นสุดฤดูกาลส่งน้ำ หัวหน้าคูส่งน้ำสอบถามความคิดเห็นกับสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อทราบถึงปัญหาการใช้น้ำที่ผ่านมา และนำเสนอในที่ประชุมคณะกรรมการองค์การผู้ใช้น้ำชลประทาน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาในฤดูกาลส่งน้ำครั้งต่อไป

3.5.4 ด้านการใช้น้ำชลประทาน ในคูส่งน้ำแต่ละสายจะมีหัวหน้ากลุ่มและผู้ช่วยอีกหนึ่งคนหรือมากกว่านั้น ซึ่งได้รับเลือกจากสมาชิกภายในคูน้ำเดียวกัน หัวหน้ากลุ่มผู้ใช้น้ำจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อการแจกจ่ายน้ำชลประทานให้เป็นไปตามรอบเวรที่กำหนด และการบำรุงรักษาคูส่งน้ำ ถนน คูระบายน้ำ และอาคารชลประทานต่าง ๆ โดยสมาชิกต้องทำการปลูกพืชให้สอดคล้องกับกำหนดการส่งน้ำชลประทาน ปฏิบัติตามรอบเวร ตามกฎระเบียบ รายงานข้อขัดข้อง ความเสียหายแก่หัวหน้ากลุ่ม ให้ความร่วมมือในการแบ่งปันการใช้น้ำและบำรุงรักษาคูส่งน้ำ ถนน คูระบายน้ำ ในพื้นที่ของกลุ่มและปฏิบัติตามข้อแนะนำต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดไร่นาอย่างเหมาะสม ผลจากการใช้น้ำถูกวิธีคือ สมาชิกทุกรายได้รับน้ำอย่างทั่วถึง พอเพียงและยุติธรรม ได้รับน้ำตามกติกา ตรงตามเวลา เกิดความสามัคคี และได้ผลผลิตมากขึ้นด้วย

4. ความหมาย ระดับ และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วม (participation) หมายถึง การสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนและสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่า สามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมทั้งมีส่วนได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน (ชูชาติ ม่วงสมจิตร 2540 : 12) ซึ่งในเรื่องนี้ อภรณ์พันธ์ จันทรัสว่าง (2522 : 19) ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นผลมาจากการเห็นพ้องต้องกันในเรื่องของความต้องการ ทิศทางของการเปลี่ยนแปลง และความเห็นพ้องต้องกันนั้น จะต้องมีการพ้องจนเกิดการริเริ่มโครงการเพื่อการนั้น ๆ เหตุผลเบื้องต้นของการที่คนเราสามารถรวมกันได้ควรจะต้องมีความตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำที่ทำโดยทำในนามกลุ่มนั้นกระทำผ่านองค์การ (organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้ โดย ชูวัฒน์ วุฒิเมธี (2526 : 5) ได้อธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรม เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ การร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง และการที่จะสามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา และนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นแล้ว จำเป็นที่จะต้องยอมรับปรัชญาที่ว่า “มนุษย์ทุกคนต่างปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นและพร้อมที่จะ

อุทิศตนเพื่อกิจกรรมของกลุ่ม” ในขณะที่เดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้องทาง

ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น พัทธ์ บุนนิตันพันธ์ (2527 : 145) กล่าวว่าจะต้องมีโดยตลอดตั้งแต่ การวางแผนโครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงินหรือทรัพยากรใด ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และการมีส่วนร่วมนั้น ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์หรือมีส่วนได้เสียในการพัฒนาได้ใช้ความพยายามร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา ด้วยความรู้สึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของ (ownership) หรือหุ้นส่วน เพื่อทำให้งานหรือโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ทุกฝ่ายจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน (White 1982 : 18) ทั้งนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 183-186) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมเป็นการเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการบรรลุจุดหมายของกลุ่มนั้น รวมทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย และได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้อีกหนึ่งหนึ่งในรูปของสมการว่า

$$\begin{aligned} \text{การมีส่วนร่วม} &= \text{ความร่วมมือร่วมใจ} + \text{การประสานงาน} + \text{ความรับผิดชอบ} \\ \text{participation} &= \text{cooperation} + \text{coordination} + \text{responsibility} \end{aligned}$$

โดยให้ความหมายของความร่วมมือร่วมใจ (cooperation) หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

การประสานงาน (coordination) หมายถึง ห้วงเวลา ลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการกระทำกิจกรรมหรืองาน

ความรับผิดชอบ (responsibility) หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการกระทำงานและในการทำให้เชื่อถือไว้วางใจ

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมีเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมมีอย่างน้อย 3 ประการ คือ ประชาชนต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม ประชาชนสามารถที่จะมีส่วนร่วม และประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม

ดังนั้น กล่าวโดยทั่วไปว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นหลักการสากลที่อารยประเทศให้ความสำคัญและเป็นประเด็นหลักที่สังคมไทยต้องให้ความสนใจ เพื่อพัฒนาเกษตรแบบมีส่วนร่วมตามหลักการธรรมชาติที่ภาครัฐจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนในสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อสร้างความโปร่งใสและเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจของภาคการเกษตรให้ดีขึ้น เป็นที่ยอมรับร่วมกันของ

ทุกฝ่าย เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2545 และพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546 โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะ การตัดสินใจ รวมถึงการตรวจสอบในทุกระดับ การมีส่วนร่วมเริ่มเป็นที่รับรู้ของสังคมไทยเน้นไปในเรื่องสิทธิของพลเมืองทั้งในฐานะปัจเจก และในฐานะหน่วยทางสังคมกับการเคลื่อนไหวและปฏิบัติการ จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า

1) การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้การพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง โดยมีส่วนร่วมในด้านของความคิด การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมคิดแก้ปัญหา การดำเนินการ กิจกรรมชุมชน และการร่วมวางแผนจนนำไปสู่ผลของการปฏิบัติ

2) บุคคลหรือกลุ่มคนต้องมีความคิดเห็นในทิศทางเดียวกัน โดยเข้าร่วมรับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วยความเต็มใจและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ (ownership) หรือหุ้นส่วนในโครงการ เพื่อทำงานหรือโครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ทุกฝ่ายจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน

3) การมีส่วนร่วมจะต้องขึ้นอยู่กับความเต็มใจที่จะเข้าร่วม ต้องมีอิสรภาพที่จะมีส่วนร่วม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการ โดยใช้ความพยายามร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ ของกระบวนการพัฒนา

4) ลักษณะการกระทำจะผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์มีเป้าหมายมุ่งที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและครอบครัวที่เป็นประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทให้มีความเป็นอยู่ที่ดี และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างถาวร

4.2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วม (participation) เป็นแนวทางการที่องค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งผู้นำชุมชน หรือสมาชิกชุมชนเข้าร่วมกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการนั้นมีลักษณะของกระบวนการ (process) มีขั้นตอนที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ (learning) อย่างต่อเนื่องมีพลวัต (dynamic) คือมีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอมีการแก้ปัญหาการร่วมกันกำหนดแผนงานใหม่ ๆ เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้องของกิจกรรมที่จะทำ เนื่องจากหัวใจสำคัญของการมีส่วนร่วม นั่นคือ การระดมความคิด คือการกระจายอำนาจอย่างหนึ่งกับความสัมพันธ์ที่เป็นแนวราบเสมอภาคกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งชุมชนในยุคปัจจุบันไม่ใช่ชุมชนตามความเข้าใจเดิมอีกต่อไป กล่าวคือ ชุมชนไม่เพียงแต่มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์และอยู่ภายใต้วัฒนธรรมชุดเดียวกันเท่านั้น

พร้อมทั้งไม่ใช่ชุมชนในความหมายที่เป็นหน่วยการปกครองของรัฐ หากแต่เป็นชุมชนแบบใหม่ที่อาจเรียกว่า “ชุมชนโดยเจตนา” ซึ่งหมายถึงผู้คนจำนวนหนึ่งที่อาจอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่มารวมกลุ่มกันภายใต้เจตนาที่จะดำเนินกิจกรรมหรือภารกิจอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันในระยะเวลาที่ต่อเนื่อง ดังนั้นการพิจารณาศึกษาถึงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญในการพัฒนา

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 บัญญัติไว้ว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ เพราะฉะนั้นรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันจึงเป็นฉบับที่ใช้ประชาชนมีส่วนร่วมด้วย ซึ่งรัฐธรรมนูญได้กำหนดส่วนร่วมทั้งหมดของประชาชนไว้หลายบท (กรมสามัญศึกษา 2542 : 14) ซึ่งสรุปได้ดังนี้ (1) การมีส่วนร่วมในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร (2) การมีส่วนร่วมในการคิด (3) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (4) การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ และ (5) การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ

ณรงค์ มหรรณพ และคุสิต เวชกิจ (2534 : 28) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อองค์กรประชาชนในท้องถิ่น 7 ระดับ จากนั้นไปหามาก ดังนี้

ระดับที่ 1 ไม่มีส่วนร่วมเลย ประชาชนเข้ามาร่วมโครงการเพราะถูกบังคับ

ระดับที่ 2 มีส่วนร่วมน้อยมาก ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมโดยการถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์บางอย่าง

ระดับที่ 3 มีส่วนร่วมน้อย ประชาชนจะถูกชักชวนให้ความร่วมมือเพราะการโฆษณาการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นถึงความดีของโครงการให้ประชาชนหลงเชื่อจนให้ความร่วมมือ

ระดับที่ 4 มีส่วนร่วมปานกลาง ประชาชนจะถูกเรียกประชุมแล้วสอบถาม หรือสัมภาษณ์ว่ามีปัญหาความต้องการอะไร ทางราชการจะเป็นผู้หาทางแก้ไขและวางแผนการปฏิบัติให้

ระดับที่ 5 มีส่วนร่วมค่อนข้างสูง ประชาชนเริ่มเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการวางแผนและการดำเนินงานบ้าง แต่การตัดสินใจยังเป็นส่วนของราชการ

ระดับที่ 6 มีส่วนร่วมสูง ประชาชนมีโอกาสในการให้คำปรึกษาหารืออย่างใกล้ชิดมีโอกาสในการตัดสินใจปัญหา และหาทางแก้ไขด้วยตนเอง จนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการและเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7 มีส่วนร่วมในอุดมคติ ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกเรื่อง ตั้งแต่การวางแผน การปฏิบัติงาน และการประเมินโครงการ

สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนระดับต่าง ๆ ดังนี้

ระดับ 1 - 3 เริ่มจากไม่มีส่วนร่วมเลยจนถึงมีส่วนร่วมเล็กน้อย

ระดับ 4 - 6 มีส่วนร่วมปานกลาง จนถึงระดับสูง

ระดับ 7 เป็นการมีส่วนร่วมในอุดมคติ ถ้าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกับองค์กรประชาชนจนถึงระดับนี้ การดำเนินงานส่งเสริมย่อมจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้โดยง่าย

ในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโคมน้อย ออกเป็น 5 ระดับ เพื่อให้สอดคล้องตามวิธีจัดแบ่งช่วงของคะแนนเฉลี่ยทางสังคมศาสตร์ซึ่งเป็นค่ามาตรฐานสำหรับเปรียบเทียบค่าคะแนนเฉลี่ยที่คำนวณได้ เรียกว่า Arbitrary Weighting Method (สิน พันธุ์พินิจ 2544 : 176 - 177) โดยจำแนกดังนี้คือ มีส่วนร่วมน้อยที่สุด มีส่วนร่วมน้อย มีส่วนร่วมปานกลาง มีส่วนร่วมมาก และมีส่วนร่วมมากที่สุด

4.3 ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่กำหนด จะมากหรือน้อยขึ้นกับปัจจัยหลายประการ ได้มีผู้ศึกษาและเสนอแนะปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการมีส่วนร่วม ดังนี้

Cohen and Uphoff (1977 : 17-19) เสนอบริบทของการมีส่วนร่วมว่า ในการพิจารณามีส่วนร่วมจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสภาพแวดล้อม ซึ่งมีความซับซ้อนอย่างมากด้วย ได้แก่ (1) ปัจจัยทางกายภาพและชีวภาพ (2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ (3) ปัจจัยทางการเมือง (4) ปัจจัยทางสังคม (5) ปัจจัยทางวัฒนธรรม และ (6) ปัจจัยทางประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ Cohen and Uphoff (1977 : 59 - 78) ยังได้เสนอเพิ่มเติมอีกว่า มีบุคคล 4 กลุ่ม ที่มีผลสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีปัจจัยหลายอย่างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุและเพศ สถานภาพในครอบครัว ระดับการศึกษา สถานภาพทางสังคม อาชีพ รายได้และทรัพย์สิน ระยะเวลาในท้องถิ่นและระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ พื้นที่ดินถือครองและสถานภาพการทำงาน

ซูเกียริติ ภัยลี (2536 : 19) กล่าวถึง การแบ่งปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมเป็น 3 ปัจจัย คือ

1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคล เช่น เพศ อายุ การศึกษา เป็นต้น
2) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ สถานภาพ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง เป็นต้น

3) ปัจจัยทางด้านการติดต่อสื่อสาร ได้แก่ การติดต่อรับฟังข่าวสารต่าง ๆ

ฉลอง คิชสี (2541 : 20) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย

1) ปัจจัยด้านกายภาพ ประกอบด้วย

- (1) ปัจจัยด้านกายภาพ : ลักษณะภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐาน การคมนาคม
- (2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ : ฐานะทางเศรษฐกิจ รายได้
- (3) ปัจจัยด้านการเมือง : บรรยากาศทางการเมือง อุดมการณ์ อุดมคติทางการเมืองของประชาชน
- (4) ปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม : วิธีการดำเนินชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีทัศนคติความเชื่อ ค่านิยมที่แตกต่างกันแต่ละพื้นที่
- (5) ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ : ความเป็นมาของเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ข้อกำหนดของชุมชน
- (6) ปัจจัยส่วนบุคคล : คนเมือง คนชนบท กลุ่มอาชีพ ระดับความรู้ การมีบทบาทในฐานะต่าง ๆ ของสังคม

2) ปัจจัยด้านลักษณะโครงการ ประกอบด้วย

- (1) ความยากง่ายของเทคโนโลยีที่ใช้ในงาน
- (2) ทรัพยากรที่ใช้ ความยากง่ายในการหา
- (3) ลักษณะของผลประโยชน์ที่ได้รับ
- (4) ความเชื่อมโยงของโครงการกับโครงการอื่น ๆ
- (5) ความยืดหยุ่นของโครงการ
- (6) การเข้าถึงการบริหารโครงการ

สมใจ เข้มเจริญ (2531: 15) ได้กล่าวถึง ปัจจัยทางวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ซึ่งได้แก่ลักษณะส่วนบุคคลต่าง ๆ คือ อายุ เพศ สถานภาพทางสังคม อาชีพ การศึกษา ถิ่นที่อยู่อาศัย ระยะเวลาที่อยู่ในท้องถิ่น และปัจจัยอื่น ๆ เช่น การอาศัยในเมืองหรือชนเมือง ค่านิยม และทัศนคติ

Reeder (1974 : 39 – 53) ได้สรุปปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 11 ประการ ดังนี้

- 1) การปฏิบัติตนให้คล้ายตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะเลือกแบบ วิธีการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง
- 2) มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง

3) เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริม ปกป้อง และรักษาเป้าหมายของตนเอง

4) ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล บางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

5) ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่า จะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่น

6) การมองแต่ตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคิดว่าตัวเองควรต้องกระทำเช่นนั้น

7) การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนถูกบีบบังคับให้ทำ

8) นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเรานิสัยชอบกระทำเมื่ออยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ

9) โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้นเท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

10) ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่ตนเห็นว่าสามารถทำในสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์เช่นนั้น

11) การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดี เพื่อให้กระทำการเช่นนั้น

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2531 : 20) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมดังนี้ คือ

1) ความศรัทธาที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การลงแขก การบำเพ็ญประโยชน์ การสร้างโบสถ์ และวิหาร

2) ความเกรงใจที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศหรือตำแหน่ง ทำให้เกิดความเกรงใจที่จะกระทำ เช่น ผู้ใหญ่ออกปากขอแรงผู้น้อยก็ช่วย

3) อำนาจบังคับที่เกิดจากคนที่มอำนาจเหนือกว่า ทำให้เกิดการบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำต่าง ๆ เช่น บีบบังคับให้ทำงานเยี่ยงทาส

ปรีชากร วงศ์อนุตรโรจน์ (2535 : 145 – 153) กล่าวว่า ปัจจัยหรือองค์ประกอบที่ใช้เป็นเครื่องมือชี้ปัญหาที่เกี่ยวกับการทำงานมี 3 ประการ คือ

1) ปัจจัยด้านบุคคล (*personal factors*) หมายถึง คุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงาน ได้แก่ ประสบการณ์ในการทำงาน เพศ จำนวนสมาชิกในความรับผิดชอบ อายุ เวลาในการทำงาน การศึกษา เงินเดือน ความสนใจ เป็นต้น

2) ปัจจัยด้านงาน (*factors in the job*) ได้แก่ ลักษณะงาน ทักษะในการทำงาน ฐานะทางวิชาชีพ ขนาดของหน่วยงาน ความห่างไกลของบ้านและที่ทำงาน สภาพทางภูมิศาสตร์ เป็นต้น

3) ปัจจัยด้านการจัดการ (*factors controllable by management*) ได้แก่ ความมั่นคงในงาน ผลประโยชน์ โอกาสก้าวหน้า อำนาจ ตำแหน่งหน้าที่ สภาพการทำงาน เพื่อนร่วมงาน ความรับผิดชอบ การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชา ความศรัทธาในตัวผู้บริหาร การนิเทศ เป็นต้น

จากแนวความคิดที่เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยได้แบ่งปัจจัยในการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

1) ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ และระดับการศึกษา

2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร จำนวนแรงงาน ภายในครัวเรือน และรายได้ของครัวเรือน

3) ปัจจัยทางสังคม ประกอบด้วย สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น การรับข้อมูลข่าวสาร การเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการน้ำชลประทาน และความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำและบำรุงรักษา

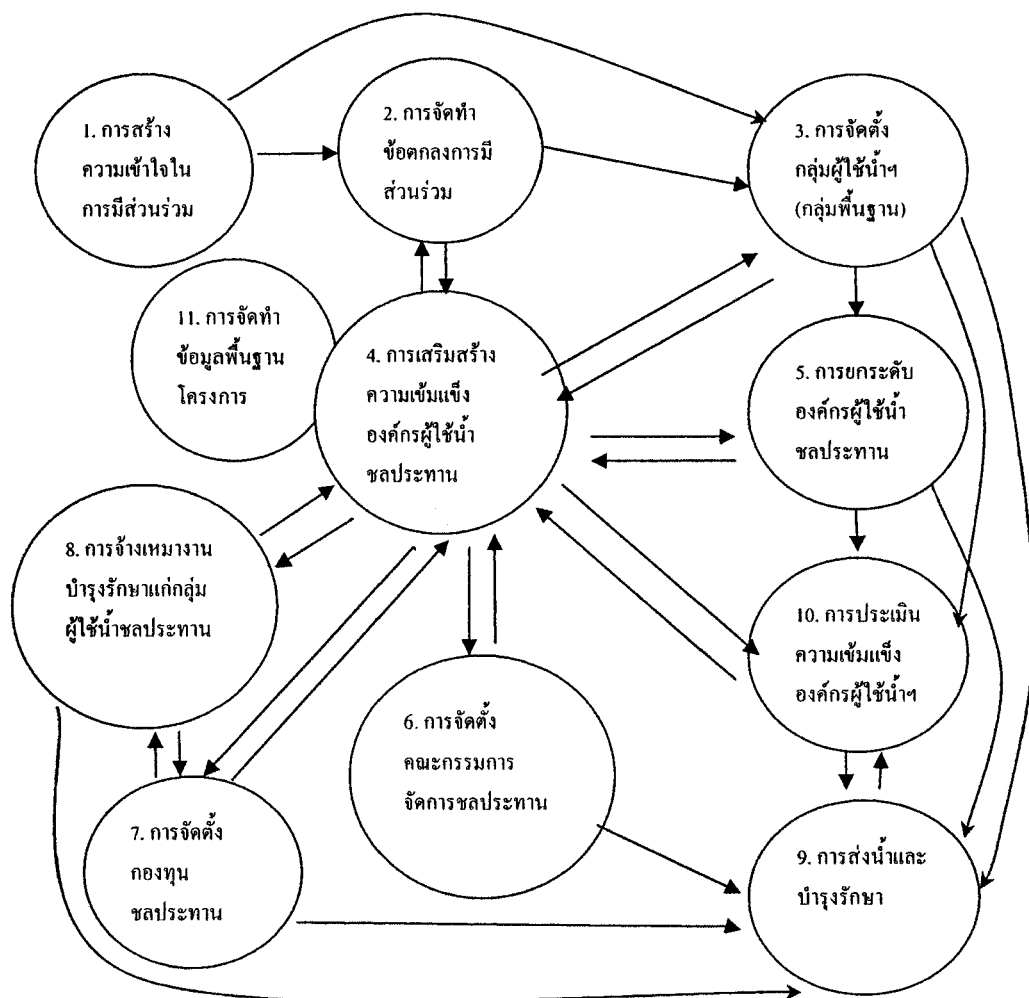
5. การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม (Participatory Irrigation Management : PIM) มีแนวทางดังนี้

5.1 การดำเนินงานการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา

การบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา หมายถึง การบริหารจัดการชลประทานทุกระดับของโครงการชลประทาน โดยให้เกษตรกรหรือผู้ใช้น้ำชลประทานเข้ามามีส่วนร่วมกับในการตัดสินใจบริหารจัดการและดำเนินงานกิจกรรมชลประทานด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา ตามที่ได้ตกลงเห็นชอบร่วมกันหรือได้กำหนดขึ้นโดยการดำเนินงานการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา (กรมชลประทาน 2548 : 100 - 347) ได้จำแนกเป็น 11 กิจกรรม

การดำเนินงานทั้ง 11 กิจกรรมดังกล่าว จะดำเนินการครบทุกกิจกรรมหรือไม่หรือจะเริ่มที่กิจกรรมไหนก่อน สามารถประยุกต์ให้เหมาะสมกับวัฒนธรรม สังคม สภาพภูมิประเทศของแต่ละพื้นที่ และความต้องการของเกษตรกรเป็นสำคัญ แต่ถือว่าเป็นภาระหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ชลประทานที่จะต้องสร้างความเข้าใจให้กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานตระหนักถึงผลประโยชน์ที่เกษตรกรจะได้รับจากการดำเนินงานแต่ละกิจกรรม และผลักดันการดำเนินงานให้ครบทั้ง 11 กิจกรรม เพื่อสร้างความยั่งยืนในการบริหารจัดการน้ำ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 2.8

ภาพที่ 2.8 ความสัมพันธ์ของ 11 กิจกรรมการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา

สำหรับการบริหารจัดการน้ำโดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมด้านส่งน้ำและบำรุงรักษา การดำเนินงานของ 11 กิจกรรม มีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 การสร้างความเข้าใจการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา ถือเป็นกิจกรรมแรกที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

- 1) การสร้างความเข้าใจแก่เจ้าหน้าที่ชลประทาน มีเป้าหมายเพื่อให้เจ้าหน้าที่ชลประทานรับทราบ และเข้าใจนโยบายการมีส่วนร่วมของกรมชลประทานทั้ง 11 กิจกรรม ลักษณะการดำเนินกิจกรรมจะเน้นการฝึกอบรมให้เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานตามโครงการชลประทานต่าง ๆ เช่น หัวหน้าฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษา (ฝส.คบ. / ฝสป.คป.) พนักงานส่งน้ำ
- 2) การสร้างความเข้าใจแก่เกษตรกร องค์กรปกครองท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่หน่วยงานอื่น ๆ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบหลักการ เหตุผล ความจำเป็น แนวทางประโยชน์ที่ได้รับ และเป้าหมายการมีส่วนร่วมตามที่กำหนดไว้ ส่วนเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการเกษตร กรมประมง กรมปศุสัตว์ และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ต้องสร้างความเข้าใจให้ทราบความเปลี่ยนแปลงในการจัดการชลประทาน เพื่อบูรณาการให้เกิดความร่วมมือกันในการปฏิบัติงานต่อไป

5.1.2 การจัดทำข้อตกลงการมีส่วนร่วม เมื่อเกษตรกรทราบหลักการ เหตุผล ความจำเป็น แนวทาง ประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินงานตามกิจกรรมที่ 1 แล้ว ในกิจกรรมต่อไปจะมีการทำข้อตกลงการมีส่วนร่วมในการจัดการชลประทานของเกษตรกรเป็นข้อตกลงเบื้องต้น เพื่อแสดงเจตจำนงชัดเจนถึงการมีส่วนร่วมของเกษตรกรกับกรมชลประทาน บางครั้งในทางปฏิบัติการจัดทำข้อตกลง อาจจะทำการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำแล้วก็ได้ เมื่อต้องการความร่วมมือ และเกษตรกรเห็นด้วยกับกรมชลประทานจึงจัดทำข้อตกลงไว้เป็นหลักฐาน

5.1.3 การจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) เกษตรกรจะต้องมีส่วนร่วมในด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษาในระดับคูส่งน้ำ และระดับคลองส่งน้ำ โดยผ่านองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานประเภทต่าง ๆ ดังนั้นการจัดตั้งกลุ่มพื้นฐานระดับคูส่งน้ำ / ท่อ เพื่อที่จะมอบให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในระดับคลองแยกซอย คลองซอย และคลองสายใหญ่ในลำดับต่อไป

5.1.4 การเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน นับว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการบริหารจัดการน้ำฯ ให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งมีแนวทางในการดำเนินงาน ดังนี้

1) การฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน)

(1) กรณีที่กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานได้จัดตั้งโดยไม่มีทะเบียน ไม่มีข้อตกลง และไม่มีกิจกรรมการฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำ การฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำจะต้องดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งกลุ่มใหม่

(2) กรณีที่กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานได้จัดตั้งโดยมีทะเบียน และข้อตกลงกลุ่มผู้ใช้น้ำครบถ้วน แต่ไม่มีกิจกรรมต่าง ๆ การฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำจะเน้นกิจกรรมการประชาสัมพันธ์กลุ่มผู้ใช้น้ำ เพื่อทำความเข้าใจ สร้างความตระหนักในหน้าที่ และกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชลประทาน การส่งน้ำและบำรุงรักษา ตามแนวทางการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

(3) กรณีกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานได้จัดตั้งโดยไม่มีทะเบียน และไม่มีข้อตกลงกลุ่มผู้ใช้น้ำแต่มีกิจกรรมเข้มแข็ง การฟื้นฟูกลุ่มผู้ใช้น้ำจะเน้นการประชุมกลุ่ม เพื่อทบทวนการจัดทำข้อตกลงและทำทะเบียนกลุ่มให้เป็นทางการ อย่างไรก็ตามควรทำกิจกรรมประชาสัมพันธ์กลุ่มผู้ใช้น้ำ และกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชลประทาน

2) การฝึกอบรม/สัมมนาผู้นำองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน เน้นผลลัพธ์จะเกิดขึ้นภายหลังจากการฝึกอบรม มุ่งที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ทักษะ และทักษะแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมในกิจกรรมด้านชลประทาน ด้านเกษตร ด้านสังคม ด้านใดด้านหนึ่ง หรือหลายด้าน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการจัดแต่ละครั้ง

3) การจัดทัศนศึกษาดูงาน กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานที่อยู่ระหว่างการพัฒนา เกษตรกรหรือสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำยังขาดความรู้ ขาดประสบการณ์ ขาดความมั่นใจในการดำเนินงานของกลุ่ม การนำเกษตรกรหรือผู้ใช้น้ำไปทัศนศึกษาดูงานกลุ่มผู้ใช้น้ำอื่นที่ประสบความสำเร็จ จะเปิดโอกาสให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ และนำประสบการณ์มาพัฒนากลุ่มของตน

4) การจัดการประชุมโดยกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : FSC) เป็นรูปแบบการประชุมที่ใช้อนาคตที่เต็มไปด้วยความหวังร่วมกันของกลุ่มโดยใช้เป้าหมายในการทำงานแทนการใช้ปัญหาเป็นตัวตั้งในการทำงาน ช่วยให้เกิดเป้าหมายร่วมกันที่สมาชิกทุกคนยอมรับ และสร้างแนวทางการทำงานของกลุ่มที่ชัดเจน

5) การประชุมกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานรายคู่ส่งน้ำ เพื่อชี้แจงข่าวสารต่าง ๆ ให้สมาชิกกลุ่ม และร่วมกำหนดแนวทางการแก้ปัญหา ถ้าสมาชิกทุกคนเข้าใจสามารถปฏิบัติได้ กลุ่มผู้ใช้น้ำจะพัฒนาขึ้นและกลุ่มจะเข้มแข็งในที่สุด

6) การประชุมผู้นำหรือคณะกรรมการกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน

การประชุมผู้นำหรือคณะกรรมการกลุ่มจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ หาแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ และกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน นอกจากนี้ยังมีการวางแผนกิจกรรม เพื่อพัฒนากลุ่มและติดตามความก้าวหน้าของกิจกรรมที่ได้ดำเนินการไปแล้วว่ามีผลดี ผลเสียอย่างไร การประชุมควรจัดประชุมทุกเดือน หลังจากนั้นจึงจัดประชุมสมาชิกทั้งหมด

5.1.5 การยกระดับองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน กรมชลประทานจะดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มพื้นฐาน) โดยการให้ความรู้ สร้างความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง นำเกษตรกรที่สนใจศึกษาดูงานในพื้นที่ต่าง ๆ เมื่อเกษตรกรมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ชลประทานในการตัดสินใจด้านการบริหารจัดการน้ำทุกระดับ และมีความพร้อมที่จะยกระดับของกลุ่มให้สูงขึ้น การยกระดับแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

- 1) กลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน เป็นกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน
- 2) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เป็นกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้น้ำชลประทาน
- 3) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เป็นสมาคมผู้ใช้น้ำชลประทาน
- 4) กลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน เป็นสหกรณ์ผู้ใช้น้ำชลประทาน

5.1.6 การจัดตั้งคณะกรรมการจัดการชลประทาน โครงการชลประทานต่าง ๆ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการบริหารจัดการชลประทานในด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ชลประทานฝ่ายเดียว เป็นการบริหารในรูปแบบคณะกรรมการโดยมีตัวแทนกลุ่มผู้ใช้น้ำร่วมอยู่ด้วย ซึ่งเรียกว่า คณะกรรมการจัดการชลประทาน (Joint Management Committee For Irrigation : JMC) เพื่อให้เกษตรกรได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการส่งน้ำและบำรุงรักษา ตามความต้องการและผลประโยชน์ของเกษตรกรโดยตรง ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการจัดการชลประทานด้วยความสมัครใจ เต็มใจ และอย่างยั่งยืน คณะกรรมการควรมีตัวแทนองค์กรปกครองท้องถิ่น ตัวแทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ ภาคเอกชนอื่นรวมอยู่ด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นและเป็นการดำเนินการชลประทานแบบบูรณาการ

5.1.7 การจัดตั้งกองทุนชลประทาน องค์กรผู้ใช้น้ำไม่ว่าจะเป็นองค์กรในระดับใดต้องมีการดำเนินการบริหารกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระยะเริ่มต้นจะเป็นการเสียสละของคณะกรรมการ แต่เมื่อกลุ่มมีความเข้มแข็งมากขึ้น เกษตรกรในกลุ่มมีรายได้ที่มั่นคงมากขึ้น กลุ่มเกษตรกรสามารถจัดตั้งกองทุนขึ้นได้ เรียกว่า “กองทุนชลประทาน” ซึ่งในบางครั้งจะเรียกชื่อกองทุนส่งน้ำและบำรุงรักษา หรือกองทุนเพื่อการซ่อมแซมและปรับปรุงระบบชลประทานซึ่งมีความหมายแตกต่างกันอยู่บ้าง

5.1.8 การจ้างเหมางานบำรุงรักษาแก่อองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน เมื่อองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทานมีความเข้าใจเรื่องชลประทานและร่วมบำรุงรักษามาโดยตลอด การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่กลุ่มผู้ใช้น้ำอีกประการหนึ่งคือการจ้างเหมางานที่อยู่ในความรับผิดชอบของกรมชลประทานให้แก่กลุ่มผู้ใช้น้ำ เมื่อมีผลกำไรจะสามารถนำไปสมทบทุนกองทุนชลประทาน

5.1.9 การมีส่วนร่วมในการส่งน้ำและบำรุงรักษา เมื่อสมาชิกผู้ใช้น้ำ องค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน องค์กรปกครองท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความเข้าใจมีความพร้อมในการร่วมกิจกรรมการส่งน้ำ บำรุงรักษา และกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง ทั้งด้านการตัดสินใจในเรื่องการบริหารจัดการ และการดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ ประเด็นสำคัญ ได้แก่ ความรับผิดชอบการดำเนินงานส่งน้ำและบำรุงรักษาของเกษตรกรในแต่ละฤดูการส่งน้ำตลอดไป จะเป็นไปตามแนวทางการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม โดยมีวิธีปฏิบัติ ดังนี้

- 1) การกำหนดพื้นที่ส่งน้ำ
- 2) การแจ้งความต้องการปลูกพืชขององค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน
- 3) การปรับแผนการส่งน้ำ
- 4) การประชุมคณะกรรมการจัดการชลประทาน เพื่อทำความเข้าใจด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา
- 5) การแจ้งข้อตกลงการส่งน้ำแก่หัวหน้าองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน
- 6) การบำรุงรักษาระบบชลประทาน
- 7) การส่งน้ำตามแผน
- 8) การตรวจเยี่ยมเพื่อสร้างความเข้มแข็งกลุ่มผู้ใช้น้ำ
- 9) การวัดปริมาณน้ำชลประทานที่จัดสรร
- 10) การแจ้งพื้นที่ปลูกพืชจริงและกิจกรรมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ
- 11) การประมวลผลการดำเนินงาน
- 12) การประชุมคณะกรรมการชลประทาน เพื่อการประเมินผลการดำเนินงานด้านส่งน้ำ บำรุงรักษา และกิจกรรมอื่นที่เกี่ยวข้อง
- 13) การทำรายงานผลการดำเนินงานส่งน้ำและบำรุงรักษา ณ สิ้นฤดูส่งน้ำ

5.1.10 การประเมินความเข้มแข็งองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน ทำให้ทราบว่า องค์กรผู้ใช้น้ำที่ได้จัดตั้งขึ้น และให้ความรู้มาเป็นลำดับนั้นมีความสามารถอยู่ในระดับใด หากผลการประเมิน พบว่า องค์กรผู้ใช้น้ำนั้นยังไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตัวเอง โครงการ ฯ จะต้องหาทางสนับสนุนให้องค์กรผู้ใช้น้ำนั้นมีการพัฒนาขึ้นจนสามารถบริหารจัดการน้ำชลประทานได้ เพื่อเป็นข้อมูลพิจารณาสนับสนุนให้เป็นสถาบันนิติบุคคลต่อไป

5.1.11 การจัดการทำข้อมูลพื้นฐานโครงการ เป็นกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้ทันที ถือได้ว่าเป็นงานตามปกติที่โครงการ ฯ จะต้องดำเนินการอยู่แล้วในระบบฐานข้อมูลภาพรวมขององค์กร เป็นข้อมูลด้านระบบชลประทานและข้อมูลด้านองค์กรผู้ใช้น้ำชลประทาน และข้อมูลพื้นฐานโครงการนี้ถูกบันทึกจัดเก็บไว้ในระบบฐานข้อมูลการจัดการชลประทานเป็นข้อมูลเริ่มต้นเพื่อวัดผลสำเร็จในการดำเนินงานการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม

5.2 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการมีส่วนร่วมด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษา

การดำเนินงานการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วมดำเนินการโดยให้เกษตรกรและองค์กรปกครองท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมกับการชลประทาน ในการบริหารจัดการชลประทานระดับโครงการด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษามีประโยชน์ ดังนี้

5.2.1 การก่อสร้างอาคารชลประทานทั้งในกรณีก่อสร้างใหม่ หรือปรับปรุงอาคารเก่าสอดคล้องหรือเป็นไป โดยคำนึงถึงความต้องการของเกษตรกรเป็นสำคัญ

5.2.2 เกษตรกรและองค์กรปกครองท้องถิ่นมีความรู้สึกมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการ ชลประทานอันเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่การเข้าร่วมการบริหารจัดการชลประทานด้านการส่งน้ำและบำรุงรักษาอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน

5.2.3 การจัดสรรน้ำและบำรุงรักษา มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพิ่มขึ้น โดยการจัดสรรน้ำเป็นตามความต้องการของเกษตรกรอย่างทั่วถึง เป็นธรรม และประหยัด

5.2.4 การบำรุงรักษาระบบชลประทาน ได้รับการดูแลบำรุงรักษาซ่อมแซมเป็นอย่างดีให้ใช้งานได้ดีและยาวนานตลอดอายุการใช้งาน

5.2.5 เกษตรกรในเขตพื้นที่ชลประทานมีรายได้ที่มั่นคงและสูงขึ้น

5.2.6 ลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเกษตรกรด้วยตนเอง

5.2.7 ลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างภาคประชาชนกับภาครัฐ

5.2.8 เกษตรกรและองค์กรปกครองท้องถิ่นมีความเข้มแข็ง มีส่วนร่วมกับภาครัฐ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย

5.2.9 การบริหารจัดการน้ำชลประทานมีความยั่งยืน (Sustainable Irrigation) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของกรมชลประทาน

5.3 ดัชนีชี้วัดความสำเร็จและมาตรฐานการบริการ

กรมชลประทาน (2544 : 46 – 47) ได้กำหนดมาตรฐานการบริการและดัชนีชี้วัดความสำเร็จ ในการปรับปรุงข้อตกลงการให้บริการที่ทำขึ้นระหว่างกรมชลประทานและองค์กรเกษตรกร (กลุ่มบริหารการใช้น้ำและสมาคมผู้ใช้น้ำ) จะระบุว่ากรมชลประทานจะให้บริการอะไรแก่เกษตรกร (โดยอาศัยมาตรฐานการให้บริการ) เกษตรกรจะให้ค่าใช้จ่ายในการให้บริการเท่าไร

และจ่ายอย่างไร สิ่งนี้เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดความเป็นภาคีร่วมมือหรือหุ้นส่วน (Partnership approach) การให้บริการน้ำชลประทานจึงมีองค์ประกอบของมาตรฐานบริการ 3 ประการ ได้แก่ การส่งน้ำ การบำรุงรักษาโครงสร้างพื้นฐาน และความพึงพอใจของเกษตรกร

การส่งน้ำชลประทาน คือ เป้าหมายหลักของมาตรฐานการให้บริการ เนื่องจากเป็นสิ่งที่เกษตรกรใช้วัดความสำเร็จ การส่งน้ำที่ขาดประสิทธิภาพเกิดขึ้นจากทั้งสภาพโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพและการจัดการ การแก้ไขโดยทั่วไปจะเริ่มจากการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน แต่สิ่งที่ควรปฏิบัติ คือ ควรประเมินการจัดการก่อนแล้วจึงตรวจสอบโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ โดยมีวัตถุประสงค์ของมาตรฐานการให้บริการส่งน้ำ 5 ข้อ คือ ความมีประสิทธิภาพ ด้านงบประมาณ ความมีประสิทธิภาพด้านการส่งน้ำ ความเป็นธรรม ความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือในการส่งน้ำ

6. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทานฝ่ายส่งน้ำและบำรุงรักษาที่ 1 โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาโดมน้อย จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยได้รวบรวมผลงานวิจัยต่าง ๆ นำมากำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยมีตัวแปรอิสระประกอบด้วย

6.1 ปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ และระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

6.1.1 เพศ จากผลการวิจัยของ เกษตรนิตร รัตนศรี (2544 : 76) พบว่า เพศ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร ภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในตำบลหลักภาคใต้ในทุกขั้นตอน สำหรับการวิจัยของ Kaufman (1949 : 528) พบว่า เพศ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของประชาชน นอกจากนี้ สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนในโครงการขององค์กรพัฒนาเอกชน ศึกษากรณีโครงการป่าชุมชนที่ริเริ่มโดยศูนย์พัฒนาหมู่บ้านชนบทผสมผสาน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น พบว่าตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ เพศ

6.1.2 อายุ จากผลการศึกษาของ สุรแสง พูนเพิ่มสุขสมบัติ (2544 : 92) พบว่า อายุ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการแปรรูปกระท้อนของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งในเรื่องนี้ Kaufman (1949 : 528) และ

Beal (1962 : 252) พบว่า อายุมีความสัมพันธ์อย่างสูงกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม สำหรับการศึกษาของ Kanchanachitra (1976 : 42) พบว่า ตัวแปรที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมคือ อายุ นอกจากนี้ ปิยะพร บุญเพ็ญ (2531 : 27) พบว่าระดับของอายุเป็นปัจจัยที่มีผลทำให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการสหกรณ์ของสมาชิกสตรีกลุ่มตัวอย่างแตกต่างกัน

6.1.3 ระดับการศึกษา จากผลการศึกษาของ บัวพันธ์ พรหมทิง และคนอื่นๆ (2532 : 86-87) นงกาญจน์ บุณนรักษ์ (2533 : 91) อนุภรณ์ สุวรรณสทิศกร (2529 : 60 - 62) Beal (1962 : 249 - 256) Kaufman (1949 : 528) และ Kanchanachitra (1976 : 42) ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม คือ ระดับการศึกษา ซึ่งจากการศึกษาของ เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์ (2546 : 56) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน คือ ระดับการศึกษา และผลการศึกษาของ สุรแสง พูนเพิ่มสุขสมบัติ (2544 : 92) พบว่า ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการแปรรูปกระท้อนของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

6.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประกอบด้วย ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร จำนวนแรงงานภายในครัวเรือน และรายได้ของครัวเรือน มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

6.2.1 ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร จากผลการศึกษาของ นงกาญจน์ บุณนรักษ์ (2533 : 91) พบว่า จำนวนที่ดินทำกินมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ เพิ่มศักดิ์ สัจจะเวทนะ (2545 : 93) ได้ทำการศึกษากการมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรน้ำจากโครงการชลประทาน กรณีศึกษา: โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยแอ่ง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยปรากฏว่า เกษตรกรในเขตชลประทานมีส่วนร่วมในการใช้น้ำจากโครงการชลประทานในระดับปานกลาง โดยขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 93) พบว่า ขนาดพื้นที่ถือครอง มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอุตะเถาในขั้นตอนการร่วมรับผลประโยชน์ และจากการศึกษาของ เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์ (2546 : 56) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน คือ ขนาดพื้นที่ทำการเกษตร

6.2.2 จำนวนแรงงานภายในครัวเรือน จากการผลศึกษาของ กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 83) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ จำนวนแรงงานภายในครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ นพวรรณ

เสวตานนท์ (2546 : 92) พบว่า จำนวนสมาชิกในครัวเรือน มีอิทธิพลผลต่อปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาในขั้นตอนตัดสินใจ

6.2.3 รายได้ของครัวเรือน จากผลการศึกษาของ มานะ จิตตะสังคะ (2526 : 36) พบว่า รายได้มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของสตรีในชนบทเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการวิจัยของ Kanchanachitra (1976 : 42) พบว่า รายได้เป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ซึ่งในเรื่องนี้ บัวพันธ์ พรหมทิง และคนอื่นๆ (2532 : 86-87) พบว่า รายได้มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วม และจากการวิจัยของ ขวัญชัย วงศ์นิติกร (2532 : 115) ยังพบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม นอกจากนั้นผลการวิจัยของ นงกาญจน์ บุรณรักษ์ (2533 : 91) พบว่า การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตของชาวกะเหรี่ยง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับคุณภาพชีวิตคือ รายได้เฉลี่ยต่อปี และผลการศึกษาของ สุรแสง พูนเพิ่มสุข สมบัติ (2544 : 92) พบว่า รายได้ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านการแปรรูปกระท้อนของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

6.3 ปัจจัยทางสังคม ประกอบด้วย สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น การรับข้อมูลข่าวสาร การเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการน้ำชลประทานของโครงการ ฯ และความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำและบำรุงรักษา มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการน้ำชลประทาน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

6.3.1 สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ จากผลการศึกษาของ กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 83) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ สถานภาพภายในกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งจากการวิจัยของ พรทิพย์ ศรีแสงจันทร์ และคนอื่นๆ (2538 : บทคัดย่อ) ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร 3 อันดับ คือ คณะกรรมการ กิจกรรมกลุ่ม และสมาชิก และผลการวิจัยของ สุเมธ แสงนิ่มนวล (2531 : 71) พบว่า สถานภาพภายในกลุ่มมีผลต่อปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก นอกจากนั้น ชัยโรจน์ ธนสันติ (2535 : บทคัดย่อ) พบว่า การเป็นกรรมการในกลุ่มก่อให้เกิดความแตกต่างในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

6.3.2 ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำ จากผลการศึกษาของ นภพร เชื้อจำ (2531 : 74 - 76) พบว่า ระยะเวลาในการเข้าเป็นสมาชิกจะมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจกรรมด้านต่างๆ มากกว่าสมาชิกที่มีลักษณะตรงข้าม และจากการศึกษาของ เทวินทร์ รวมสุข นิรันดร์ (2546 : 56) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการ

ดำเนินงานพัฒนาที่ดิน คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับ กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 83) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ ระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่ม

6.3.3 การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น จากผลการศึกษาของ ขวัญชัย วงศ์นิติกร (2532 : 115) พบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมอื่นจะมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน และการวิจัยของ เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544 : 58 - 60) พบว่า การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรมทางการเกษตร เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในตำบลหลักภาคใต้ในขั้นตอนการศึกษาศักยภาพและข้อมูลชุมชน และขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ กรณิศ เชื้อศิริถาวร (2544 : 83) พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่มอื่น

6.3.4 การรับข้อมูลข่าวสาร จากผลการศึกษาของ นงกาญจน์ บุณนรัถย์ (2533 : 91) พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของชาวกะเหรี่ยง ได้แก่ ความดีในการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล และความดีในการรับข่าวสารด้านการเกษตรและการดำรงชีพ และจากการศึกษาของ อาสาฬห์ เกษทรัพย์ (2524 : 28) พบว่า การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลมาก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมากกว่าผู้ที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐน้อย เพราะก่อให้เกิดการถ่ายทอดข่าวสารขึ้น โดยที่หัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้รับข่าวสารและทางราชการเป็นผู้ส่งข่าวสาร นอกจากนี้ สโรชรรัตน์ ศิริรัตน์ (2531 : บทคัดย่อ) กล่าวว่า การได้รับข่าวสาร การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรม และจากการศึกษาของ สมพงษ์ แป้นทอง (2539 : บทคัดย่อ) พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกในกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ได้แก่ การได้รับข่าวสารจากวิทยุ เอกสารสิ่งพิมพ์

6.3.5 การเข้าร่วมประชุม ฝึกอบรม สัมมนา และดูงาน จากผลการศึกษาของ กรมการพัฒนาชุมชน (2529 : 60-90) กล่าวว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิก คือ การได้รับการฝึกอบรมชี้แจง ความรู้และความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการดำเนินงาน และจากการวิจัยของ อนุรักษ์ ชีระโชติ (2543 : 87) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำในพื้นที่ของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาเขื่อนปัตตานี ผลจากการศึกษาปรากฏว่า การมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลในเชิงบวกได้แก่ ปัจจัยด้านจำนวนครั้งได้รับการฝึกอบรมของสมาชิก เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ใช้น้ำ ซึ่งผลการวิจัยของ เพิ่มศักดิ์ สัจจะเวททะ (2545 : 96) พบว่า เกษตรกรในเขตชลประทาน โครงการอ่างเก็บน้ำห้วยแอ่งมีส่วนร่วมในการใช้น้ำจากโครงการ

ชลประทานในระดับปานกลาง โดยปัจจัยส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับ การเข้าร่วมประชุม อบรม สัมมนา คุยงาน นอกจากนี้ จินดาณัฏฐ์ แสงกาญจนวนิช (2538 : 129 - 139) พบว่าเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเดินทางมาพบเกษตรกรที่ยังทำการกลุ่ม บ้านหรือไร่นา เพื่อแนะนำด้านการเกษตร การจัดการกลุ่ม การจัดเอกสารความรู้ให้ การนำไปดูงานและการจัดฝึกอบรมด้านการเกษตร มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม และจากการศึกษาของ เทวินทร์ รวมสุขนิรันดร์ (2546 : 56) พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของหมอดินอาสาประจำตำบลในการดำเนินงานพัฒนาที่ดิน คือระดับความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม โดยผลการวิจัยของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 94) พบว่า การได้รับการฝึกอบรม มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาในทุกขั้นตอน

6.3.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการน้ำชลประทานของโครงการ ฯ จากการวิจัยของ เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544 : 68) พบว่า ความคาดหวังในผลประโยชน์ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในตำบลหลักภาคใต้ในทุกขั้นตอน ซึ่งทาง พงศ์พันธุ์ เขียวหิรัญ (2533 : 66) พบว่า ผลประโยชน์ตอบแทนทางด้านเศรษฐกิจมีอิทธิพลในการผลักดัน หรือยับยั้งให้บุคคลมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ โดยผลการวิจัยของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 94) พบว่าจำนวนประโยชน์ที่ได้รับจากทรัพยากรป่าไม้ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาในทุกขั้นตอน

6.3.7 ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำและบำรุงรักษา จากผลการศึกษาของ สุพรชัย มั่งมีสิทธิ์ (2535 : บทคัดย่อ) พบว่าตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจในปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าไม้ โดยผลการวิจัยของ นพวรรณ เสวตานนท์ (2546 : 94) พบว่า การได้รับความรู้ด้านการอนุรักษ์ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภาในทุกขั้นตอน และผลการศึกษาของ เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544 : 64) พบว่า ความรู้ของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตร เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรภายใต้โครงการเพิ่มศักยภาพการผลิตของชุมชนในตำบลหลักภาคใต้ในขั้นตอนการจัดเวทีชุมชนเลือกทางเลือก